

पाठ १ : सामाजिकीकरण

१. सामाजिकीकरण भनेको के हो ?

उत्तर : कुनै पनि व्यक्ति जन्मेपछि ऊ जैविक प्राणीका रूपमा मात्र रहेको हुन्छ । उसलाई सामाजिक व्यक्तिका रूपमा रूपान्तरण गर्नका लागि अवलम्बन गरिने आवश्यक पर्ने सम्पूर्ण प्रक्रिया नै सामाजिकीकरण हो । सामाजिक मूल्य मान्यता, सिद्धान्त, आदर्श, व्यवहारलगायतका कुरा प्रहण गर्दै समाजमा अन्तरधुलन हुने र एउटा व्यक्तिबाट सामाजिक प्राणी बने बनाउने सम्पूर्ण प्रक्रिया नै सामाजिकीकरण हो ।

२. सामाजिकीकरणको महत्त्व उल्लेख गर्नुहोस् ।

उत्तर : सामाजिकीकरणको महत्त्व निम्न रहेको छ :-

- (क) व्यक्तिको व्यक्तित्व विकास गर्न
- (ख) सकारात्मक सोच र चिन्तनको व्यवहार सिकाउन
- (ग) सामाजिक सिपको विकास गरी व्यावहारिक ज्ञान प्राप्त गर्न
- (घ) अनुशासित, असल र गुणी हुन आधार प्रदान गर्न
- (ङ) प्रेम, सहयोग, सहकार्य, सहानुभूति, समानुभूति लगायतका मानवीय गुण र व्यवहार गर्न
- (च) सामाजिक मूल्य मान्यता, रीतिरिवाज र परम्पराको संरक्षण र संवर्धन गरी हस्तारन्तर गर्न
- (छ) समाजमा शान्ति, सङ्घाव र सहअस्तित्व कायम गर्न ।

३. प्रेम र स्नेहले सामाजिकीकरणमा कसरी सहयोग गर्छ, प्रष्ट पार्नुहोस् ।

उत्तर : सामाजिकीकरणका लागि मानिस मानिसका बिचमा विश्वास र अपनत्व आवश्यक पर्दछ । प्रेम र स्नेहले मानिस मानिसका बिचमा आत्मीयता प्रदान गर्दछ । यस्तो आत्मीयताले सद्ग्राव र सहकार्यका लागि आधारको काम गर्दछ । सद्ग्राव र सहकार्यले मानिसप्रति विश्वास बढाउँछ, अपनत्वको भावना विकास हुन्छ । मानिसलाई सामाजिक प्राणी बनाउन विश्वास र अपनत्व प्रदान गर्ने कार्य प्रेम र स्नेहले गर्दछ । यसरी प्रेम र स्नेहले सामाजिकीकरणमा सहयोग गर्छ ।

४. सामाजिकीकरणका माध्यम वा निकाय के के हुन, तीमध्ये तपाईंका विचारमा सबैमन्दा महत्त्वपूर्ण निकाय वा माध्यम कुन हो र किन ?

उत्तर : सामाजिकीकरणका माध्यम वा निकाय निम्न छन् :-

(क) घर परिवार (ख) विद्यालय (ग) दाँतरी समूह (घ) सांस्कृतिक गतिविधि (ड) छिमेकी (च) स्थानीय सङ्घसंस्थाहरू (छ) सहकारी (ज) सञ्चारका साधन (झ) हाटबजार ।

यी मध्ये मेरो विचारमा सबैमन्दा महत्त्वपूर्ण निकाय वा माध्यम घर परिवार हो । किनभने घर परिवार पहिलो पाठशाला हो । हरेक व्यक्तिको सिकाइको प्रारम्भ घर परिवारबाट सुरु हुन्छ । सामाजिकीकरणका लागि आवश्यक पर्ने भाषा, प्रेम र स्नेह, मूल्य मान्यता, सम्मान, सम्बन्ध जस्ता विभिन्न सामाजिक गुण सिक्ने र अभ्यास गर्ने प्रारम्भिक थलो घर परिवार हो ।

५. मानिस जैविक प्राणीबाट कसरी सामाजिक प्राणीमा रूपान्तरण हुन्छ ?
उदाहरणसहित प्रष्ट पार्नुहोस् ।

उत्तर : मानिस जन्मदा जैविक प्राणीका रूपमा मात्र रहेको हुन्छ । उसले घर परिवारमा रहेर भाषा, प्रेम, मूल्य, मान्यता, सम्मान, नातासम्बन्ध जस्ता विभिन्न सामाजिक गुण सिक्ने र अभ्यास गर्ने कामको प्रारम्भ गर्दछ । त्यसपछि ऊ छिमेकीसँग विस्तारै घुलमिल हुन थाल्छ । विद्यालय प्रवेशसँगै उसको सामाजिकीकरणले औपचारिकता प्राप्त गर्दछ । साथीभाइसँग खेल्ने, मिल्ने, सहयोग आदानप्रदान गर्ने जस्ता कार्यमा ऊ सहभागी बन्छ । घरपरिवार, छिमेक, समाज, विद्यालयले सञ्चालन गर्ने सांस्कृतिक गतिविधिमा सहभागी हुन्छ । हाटबजार जाँदा, मेलापात जाँदा उसले कोसँग कसरी बोल्ने, कस्तो व्यवहार गर्ने लगायतका कुरा सिक्न्दछ र ऊ समाजमा सजिलै अन्तरघुलन हुन पुग्छ । यसरी मानिस जैविक प्राणीबाट सामाजिक प्राणीमा रूपान्तरण हुन्छ ।

६. तपाईंले आफ्नो घर छिमेकमा कस्ता सामाजिकीकरणका अभ्यास गर्नुभएको छ ? ती अभ्यासले सामाजिकपनको विकास गर्ने कसरी मदत पुर्याएका छन्, लेख्नुहोस् ।

उत्तर : मैले आफ्नो घरमा एक अर्कालाई सम्मान गर्ने गरेको छु । सानालाई माया र ठुलालाई सम्मान गर्ने हाम्रो सामाजिक प्रचलन नै हो । यो कुरा मैले घरबाट अभ्यास गरेको हुँ । अहिले म मेरो समाजमा रहेका सबै साना व्यक्तिलाई माया गर्छु र ठुलालाई सम्मान गर्छु । यसले ममा सामाजिकपनको विकास गराएको छ । त्यस्तै मैले घर परिवार र छिमेकीबाट प्रेम र स्नेह सिकेको छु । यसले विश्वास र अपनत्व प्रदान गरेको छ । मर्दापर्दा एक अर्कालाई सहयोग गर्न, आपसी मतमतान्तर, विवादहरू अन्तरक्रिया र छलफलका माध्यमबाट समाधान गर्न पनि मैले घर र छिमेकबाट अभ्यास गरेको हुँ । घरले मलाई भाषा सिकाएको छ । छिमेकले भाषामा दक्ष बनाएको छ । यी सबै कुरालाई म विस्तारै मेरोबाट हाम्रो भन्न थालेको छु । घर परिवार र छिमेकबाट मैले गरेका सामाजिकीकरणका अभ्यासले सामाजिकपनको विकास गर्ने मदत पुर्याएका छन् ।

सामुदायिक कार्य

छिमेकको कुनै एक घरका क्रियाकलाप अवलोकन गर्नुहोस् र तपाईंको परिवारमा भएका सामाजिकीकरणका अभ्याससँग तुलना गरी प्राप्त विवरण कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् । छिमेकीको एक घरका क्रियाकलाप अवलोकन गर्दा प्राप्त भएका सामाजिकीकरणका अभ्यास निम्न पाइयो :-

- (क) आफ्ना बालबालिकालाई भाषाको सिप सानैदेखि सिकाएको
- (ख) प्रेम, स्नेह र नाता सम्बन्धको बोध गराएको
- (ग) बालबालिकालाई विद्यालय भर्ना गराई नियमित विद्यालय पठाएको
- (घ) सरसमान किन्न नजिकैको पसलमा पठाउने गरेको
- (ङ) साथीसँग खेल्ने अवसर प्रदान गरेको मेरो परिवारमा भएका सामाजिकीकरणका अभ्यास निम्न रहेको छ :-

- (क) भाषाको सिप, प्रेम, स्नेह, नाता सम्बन्धको बोध र अभ्यास गराएको, नियमित रूपमा आफन्त भेटघाट गर्दा बालबालिकालाई पनि सहभागी गराएको
- (ख) गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्ने विद्यालयमा बालबालिकालाई भर्ना गराएको र विद्यालयले आयोजना गर्ने अतिरिक्त क्रियाकलापमा अनिवार्य सहभागी बनाएको
- (ग) मेला, हाटबजार नियमित लैजाने र सामान किन्न लगाउने अभ्यास गरेको
- (घ) सामाजिक कार्य, एक अर्कामा सहयोग गर्दा बालबालिकालाई साथमा लैजाने गरेको
- (ङ) साथीभाइसँग खेल्ने, अन्तरक्रिया गर्ने, दुःख पर्दा सहयोग गर्ने तरिकामा सहभागी गराउने गरेको ।